

Rijkdom in soorten

Ledevaartkerk Chaam, zondag 4 augustus 2019

Ds. Sara Dondorp

Eerste Schriftlezing: Prediker 2: 1-11

Epistellezing: Kolossenzen 3; 12-17

Evangelielezing: Lucas 12: 13-21

Inleiding

Vandaag lezen we een deel uit het bijbelboek Prediker.

Prediker is een bijbelschrijver uit de traditie van de wijsheidsliteratuur: zoals ook Spreuken en Job. Het boek is toegeschreven aan koning Salomo, maar in een tijd waarin auteursrecht nog niet was uitgevonden, zegt dat niet zo veel. Waarschijnlijk moeten we die toeschrijving eerder opvatten als een eerbetoon aan de wijze koning Salomo. Het boek Prediker is vrij jong in vergelijking met andere bijbelboeken. Het is bijvoorbeeld beïnvloed door het Griekse denken. Een heel bekend stukje Prediker is het gedicht over tijd: er is een tijd van baren en een tijd van sterven... Vandaag lezen we een iets minder bekend fragment. Er is een rijk man aan het woord die opsomt wat hij bereikt heeft. In zijn conclusie relativeert hij dat alles weer. Ook in het evangelie gaat het over rijkdom, over de schatten die een mens op aarde verzamelt en wat dat met zo iemand doet.

Dat is niet het soort rijkdom dat Jezus voorstaat. Alles bij elkaar lijkt het nogal moralistisch te worden vanmorgen: alle rijkdom is slechts vergankelijk. Als tegenwicht lezen we ook de epistellezing die op het rooster staat, over een ander soort rijkdom. Dat is het thema vanmorgen: Rijkdom soorten.

Overdenking

Gemeente van Jezus Christus,

Het verhaal van Prediker doet me denken aan mijn vakantie. Aan de prachtige Engelse landhuizen die ik heb gezien. Zoveel pracht en praal, zoveel rijkdom en schoonheid. In onze tijd kan iederéén van die schoonheid genieten, maar ooit waren die huizen alleen voor de elite bedoeld. Mensen zoals de rijke koning die in Prediker aan het woord is. Een rijk man met veel personeel, met huizen en tuinen, alles even mooi en goed verzorgd. Ook in Nederland kan je dit soort landhuizen bezoeken. Enkele jaren geleden was ik in kasteel Nienoord in het Groningse Leek. Het was een gemeente-uitje met mensen van de kerk. We kregen een rondleiding door een vrijwilliger. Iemand die al zijn hele leven in de omgeving had gewoond. Hij vertelde enthousiast over de geschiedenis van het gebouw. En hij vertelde met liefde over de bewoners. Over jonkheer Bram van Panhuys die het vervallen kasteel eind 19e eeuw verwierf en het opnieuw liet opbouwen. Hij was een belangrijk bestuurder geweest in de provincie Groningen. Maar wat bleef hangen was een voorval uit begin vorige eeuw. Op een mistige november avond was zijn koets van de weg geraakt en in het Hoendiep terecht gekomen. Samen met zijn vrouw, zoon, schoondochter en huisknecht heeft jonkheer van Panhuys het ongeluk niet overleefd. Een dramatisch verhaal, waar de gids nog altijd door geraakt was. De zoon van Panhuys liet twee kleine kinderen achter. Die werden opgevangen door familie in Wassenaar. Het landhuis raakte opnieuw in verval. Inmiddels is het weer helemaal opgeknapt en opengesteld voor publiek. In 2007, een eeuw na het ongeluk, is er een monument geplaatst langs het Hoendiep op de plek waar de koets gezonken was.

Het is een bijzonder tragisch verhaal. Alles wat deze jonkheer had opgebouwd, raakte in verval. Wat voor nut heeft het? Lucht en het najagen van wind.... Prediker lijkt er vooral cynisch over te zijn. Je kunt nog zoveel bezittingen vergaren in je leven, beter is het te genieten van wat je gegeven wordt. Want dat is niet vanzelfsprekend. Het kan zomaar afgelopen zijn. Dat is ongeveer de les van de parabel die Jezus vertelt. Een rijk man is bezig rijkdommen te verzamelen. Voor hem lijkt die rijkdom een doel op zichzelf geworden. Hij is een soort Dagobert Duck: Geobsedeerd door het verzamelen van voorraadschuren. Voor hem is bezit vooral om op te stapelen, om te verzamelen, om in te zwemmen. Deze man is een grote egoïst, alleen vervuld van zichzelf. Hij kan alleen maar 'ik' zeggen, en als hij al 'jij' zegt, heeft hij het over zijn eigen ziel. Zijn leven is alleen maar gericht op bezit, op 'hebben'. Hij heeft stapels bezittingen in grote schuren. Hij is van niets en niemand afhankelijk en hoeft zich geen zorgen te maken over de toekomst. Denkt hij... Maar direct daarna komt de dood hem halen. Alles heeft hij, maar toekomst heeft hij niet. Zo vergaat het iemand die schatten verzamelt op aarde, concludeert Jezus.

Uiteraard gaat dit verhaal niet over Jonkheer Panhuys. Die heeft niet alleen materiele rijkdommen nagelaten, maar ook dierbare herinneringen en droevige familieleden. De grootste tragedie in dit verhaal is het verlies van die mensen, niet van wat het allemaal betekent voor hun bezittingen. Het verhaal dat Jezus vertelt is dan ook een karikatuur. Al zijn ze er helaas wel, mensen die geobsedeerd zijn met bezit. In onze tijd verzamelen zij geen voorraadschuren, maar bonussen, aandelen en bankrekeningen op de Kaaimaneilanden. En daarnaast veel afgunst, onvrede en verontwaardiging. Dat zijn de rijkdommen van de wereld. De materiele zaken die mensen in hun greep kunnen krijgen. Op zo'n manier dat ze nergens anders meer aandacht voor hebben. Uiterlijk vertoon, pracht en praal. Dat is het soort rijkdom dat Jezus hier aan de kaak stelt. Het soort rijkdom dat Prediker 'leeg' noemt. Lucht en het najagen van wind.

Overigens lijkt er in het denken van Prediker geen bezwaar tegen om van al die rijkdommen te genieten, zolang het er is. Waarom ook niet. Als het maar geen doel op zichzelf wordt. Even verderop zingt Prediker zijn lied op de tijd. Er is een tijd van baren en een tijd van sterven.... Wij mensen hebben daar geen invloed op, is de impliciete gedachte. Het wordt je gegeven. We mogen het ontvangen. Uiteindelijk is het niet een moralistische preek tegen bezit in het algemeen en tegen rijke mensen in het bijzonder. Het gaat om je houding ten opzichte van bezit. Volgens mij geldt dat ook voor de parabel die Jezus vertelt. Heb jij je bezit, of heeft je bezit jou in de greep? Het is het verschil tussen hebben en zijn. Het verschil tussen krampachtig veroveren en bewaren of in alle ontspannenheid durven ontvangen en genieten.

Aanleiding voor Jezus om de parabel te vertellen is een vraag uit het publiek. Of liever een opmerking. "Zeg tegen mijn broer dat hij de erfenis moet delen!" Erfenissen zijn meestal een mijnenveld. Vaak spelen er allerlei familiekwesties op de achtergrond. Conflicten die nooit zijn uitgesproken, dat soort dingen. Iemand komt bij Jezus en vraagt om erkenning van zijn gelijk. Maar gaat het hier om de erfenis, of om de oneerlijke broer? Is die man uit op bezit of op een goede relatie met zijn familie? Wil hij het familiekapitaal hebben of een goede broer zijn? Hebben of zijn.... Jezus begint er niet aan om daar een uitspraak over te doen. Daar zijn rechters voor. De vraag is: wat is het familiekapitaal deze man waard? En wat is een goede relatie met zijn broer hem waard? Als die relatie verstoord is, hoe zou die dan hersteld kunnen worden? Hebben of zijn...

Ed Hoornik schreef er een klassiek geworden gedicht over:

“Hebben en zijn

Op school stonden ze op het bord geschreven.
Het werkwoord hebben en het werkwoord zijn;
Hiermee was tijd, was eeuwigheid gegeven,
De ene werkelijkheid, de andere schijn.

Hebben is niets. Is oorlog. Is niet leven.
Is van de wereld en haar goden zijn.
Zijn is, boven die dingen uitgeheven,
Vervuld worden van goddelijke pijn. (...)”

Zijn heeft met leven te maken, hebben met dood en eindigheid. Zijn is ontvankelijkheid, dankbaarheid. Hebben is vergankelijk. De tragedie van Nienoord is niet het verval van het landhuis, de tragedie is het verdriet van de kleinkinderen. Het gemis om wat mensen voor andere mensen zijn geweest. Zijn is wat mensen met elkaar delen aan vreugde en verdriet. Hebben is vasthouden wat je uiteindelijk niet kan meenemen. Hebben is misschien ook wel wat barrières tussen mensen vormt: afgunst, gierigheid, bezitterigheid.... Het bouwen van muren.... Rijkdom en bezit hoeven op zichzelf niet slecht te zijn, leert Prediker ons. Zolang de rijkdom ons maar niet in bezit heeft. Wie dankbaar kan zijn over wat het leven heeft gegeven, is ook beter in staat te delen in wat er op zijn of haar pad komt. Delen met diegenen die minder hebben dan jij bijvoorbeeld. Het gaat hier zeker niet om het ophemelen van armoede. Armoede is ellende. Daar moet iets aan gedaan worden. Samen. De tegenstelling is niet zozeer arm en rijk, als wel bezitterigheid tegenover dankbaarheid en gezamenlijkheid. Dat zijn de rijkdommen die we in de Kollossenzenbrief tegenkomen: dankbaarheid, wijsheid, gezamenlijkheid, solidariteit, liefde. Dat zijn rijkdommen die een mens gelukkig kunnen maken.

Misschien dat de vragensteller anders over zijn erfenis gaat denken. Misschien dat hij nu eerst met zijn broer gaat praten, dat hij probeert om het gesprek aan te gaan over dankbaarheid, dankbaarheid dat er zoveel moois is om samen te delen. Hoe dat dan precies verdeeld gaat worden, is niet meer van belang. Het samen praten over dankbaarheid is al gedeelde erfenis. Die erfenis is groter dan welke voorraadschuur ook kan bevatten. Dat zijn rijkdommen die niet lucht en leegte zijn, maar rijkdommen die we eindeloos met elkaar mogen delen.
Amen.